

AQRAR İSTEHSALIN ŞAXƏLƏNDİRİLMƏSİNİN İQTİSADI ƏSASLANDIRILMASI

Məmmədzadə Oktay Yalçın oğlu

XÜLASƏ

Tədqiqatın məqsədi. Araşdırmanın məqsədi kənd təsərrüfatında istehsal sahələrinin şaxələndirilməsinin, şaxələndirilmədə iqtisadi səmərəliliyin təmin edilməsi yollarının müəyyənəşdirilməsindən və bu prosesə təsir edən amillərin əsaslandırılmasından ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası. Tədqiqat zamanı müqayisəli təhlil, sistemləşdirmə və qruplaşdırma metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın təbiiqi əhəmiyyəti. Araşdırma aqrar istehsalın şaxələndirilməsi ilə alternativ istehsal sahələrinin müəyyən edilməsi və onların inkişaf prioritetlərinin müəyyənəşdirilməsi baxımından praktiki əhəmiyyət daşıyır. Aqrar istehsalın şaxələndirilməsinin iqtisadi əsaslandırılması üzrə əldə olunan nəticələr, həmçinin aqrobiznes subyektlərinin fəaliyyətində praktik əhəmiyyət kəsb edir. Tədqiqat çərçivəsində formalaşdırılan yanaşmalar aqrar istehsal strukturunun təsərrüfatın resurs potensialı, ixtisaslaşma səviyyəsi və bazar tələbləri nəzərə alınmaqla optimallaşdırılmasına imkan verir.

Tədqiqatın nəticələri. Tədqiqatın nəticələrindən daha səmərəli istehsal sahələrinin aşkara çıxarılmasında, müxtəlif amillərin təsirini nəzərə almaqla şaxələndirmə tədbirlərinin səmərəliliyinin əsaslandırılmasında istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Kənd təsərrüfatında daha səmərəli alternativ sahələrin müəyyənəşdirilməsi, risklərlə istehsalın şaxələndirilməsi prosesi arasındakı əlaqənin tənzimlənməsi və bazarın tələbləri nəzərə alınmaqla istehsalın şaxələndirilməsi prosesinin iqtisadi əsaslandırılması istiqamətində əldə edilmiş nəticələr elmi yeniliklər kimi dəyərləndirilə bilər. Elmi yeniliklər, həmçinin aqrar istehsalın şaxələndirilməsinə iqtisadi yanaşmanın sistemli şəkildə işlənilib hazırlanmasında və bu prosesin səmərəliliyinin kompleks qiymətləndirilməsində ifadə olunur.

Açar sözlər: şaxələndirmə, səmərə, rəqabət qabiliyyəti, iqtisadi əsaslandırma, məhsuldar qüvvələr.

Giriş

Hazırda sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı paradigmanın formalaşması, iqtisadi proseslərə transformasiyaların təsiri ilə yeni mahiyyət kəsb etməkdədir. Bu istiqamətdə prioritetlər iqtisadi fəaliyyət sahələrinin qloballaşmasına, elmə, texnologiyaya və informasiyaya əsaslanan daha təkmil iqtisadi inkişaf hədəflərinin müəyyən edilməsinə, xüsusilə iqtisadi artımın dayanıqlığının təmin edilməsinə nail olmağa yönəlidir [Киселев, С.В., 2019]. Qeyd edilənlər baxımından innovativ texnologiyalarına əsaslanan məhsuldar qüvvələrin inkişafında keyfiyyət dəyişiklikləri, iqtisadiyyatın əsas sahələrindən olan kənd təsərrüfatının başlıca xüsusiyyətlərindən hesab edilir. Kənd təsərrüfatının müasir inkişaf modelində gəlirlərin artırılması, işsizliyin azaldılması və əhalinin məşğulluğunun artırılması üçün real mexanizmlərin formalaşdırılması kimi məsələlərin həlli aqrar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi strategiyasına əsaslanır.

Kənd təsərrüfatı istehsalının şaxələndirilməsi ilə bağlı birbaşa və sinergetik təsirlərə aiddir: istehsal sahələrinin inkişaf xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla aqrar sahənin mürəkkəb sosial-iqtisadi sistem kimi dinamikliyinin qorunması; yüksək keyfiyyətli infrastrukturun inkişafı və kənd əhalisinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması; ölkənin tələbatı baxımından alternativ istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsi və s.

Beləliklə, aqrar istehsalın şaxələndirilməsi kənd təsərrüfatının iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasına yönəlmiş mühüm strateji istiqamətlərdən biri kimi çıxış edir. Şaxələndirmə kənd təsərrüfatı subyektlərinin yalnız bir və ya məhdud sayda məhsul istehsalından asılılığını azaldaraq, müxtəlif məhsul növlərinin və fəaliyyət sahələrinin paralel inkişafını təmin edir (Балабан və Лапшина, 2000). İqtisadi baxımdan aqrar istehsalın şaxələndirilməsi risklərin azaldılması mexanizmi kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Kənd təsərrüfatı istehsalı təbii-iqlim şəraitindən, bazar konyunkturasından və qiymət dəyişkənliyindən birbaşa asılı olduğundan, məhsul çeşidinin genişləndirilməsi istehsalçıların gəlirlərinin sabitliyini artırır. Müxtəlif məhsul qruplarının istehsalı mövsümi itkilərin və bazar dalğalanmalarının təsirini zəiflədərək təsərrüfatların maliyyə dayanıqlığını möhkəmləndirir.

Qeyd edilənlər, transformasiya kontekstində aqrar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi prosesini təkcə məhsuldar qüvvələrin və onlara uyğun istehsal münasibətlərinin inkişafını deyil, eyni zamanda yeni iqtisadi fəaliyyət növlərinin yaranması və yayılmasını, iqtisadi artımı təmin etmək üçün resurslardan daha səmərəli istifadəni məqsədə çevirmə prosesi kimi qiymətləndirməyə imkan verir. Bu baxımdan, aqrariqtisadiyyatda şaxələndirmənin əhəmiyyətini xüsusi vurğulamağa imkan verir. İstehsalın şaxələndirilməsi kənd təsərrüfatının rəqəmsallaşdırılması, kənd təsərrüfatı istehsalı texnologiyalarının inkişafı, məşğulluq üçün yeni imkanların yaradılması kimi tendensiyalara ciddi təkan verir. Beləliklə, aqrar iqtisadiyyatın müxtəlif aspektlərdə şaxələndirilmiş şəkildə inkişafı, transformasiya prosesi üçün yeni istiqamətlər müəyyən edir.

Materiallar və metodlar.

İnnovativ inkişaf modelində aqrar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin əsaslandırılması balanslaşdırılmış inkişaf strategiyası formalaşdırmaq üçün hər bir istehsal sahəsində iqtisadi səmərəliliyə nail olunması kimi mühüm məsələni əhatə edir. Səmərəlilik təbii, təşkilati, iqtisadi və sosial şəraitin qarşılıqlı təsirini əks etdirən mürəkkəb iqtisadi kateqoriya olmaqla sosial-iqtisadi sistemin ümumi məqsədlərinə çatma dərəcəsi ilə müəyyən edilir. İqtisadi inkişafın başlıca məqsədi, aqrar iqtisadiyyatın və onun ayrı-ayrı sahələrinin səmərəliliyini yüksəltməklə cəmiyyətin artan ehtiyaclarını ödəməyə xidmət edir. Bu ümumi məqsəd, iqtisadi maraqlar sistemini əks etdirən sistemdə özünü göstərir.

Kənd təsərrüfatı istehsalının şaxələndirilməsində iqtisadi səmərəliliyin əldə edilməsi, onun əsaslandırılması ilə bilavasitə bağlıdır və müxtəlif meyarlar vasitəsilə ifadə edilir (Закшевский, 2019). Kənd təsərrüfatında fəaliyyət meyarlarını müəyyən edərkən, bütün istehsal amillərinin nəzərə alınması vacibdir. İstehsalın həcmi resursların rəşional istifadəsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Torpaq, əmək və kapital kimi ən vacib istehsal amilləri səmərəlilik səviyyəsini şərtləndirir. Ona görə də bütün amillərin birgə təsirini əks etdirən meyarların nəzərə alınması zəruridir.

Kənd təsərrüfatı istehsalının şaxələndirilməsinin iqtisadi səmərəlilik meyarları təkrar istehsal prosesində iqtisadi münasibətlərin mahiyyətini əks etdirdiyindən istehsal və satışının səmərəliliyi nəzərdən keçirilərkən, xərclərin hər vahidinə düşən gəlir göstəricisindən meyar kimi istifadə etmək məqsədəuyğun hesab edilir. İstehsal fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün mövcud və istifadə olunan istehsal resurslarından istifadə hesabına əldə olunan mənfəət, onların səmərəliliyi üçün meyar kimi istifadə oluna bilər. Bu baxımdan istehsalın şaxələndirilməsində iqtisadi əsaslandırmanın əsas aspektləri kimi aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- risklərin azaldılması və ya bölüşdürülməsi. Şaxələndirmə bir məhsuldan asılılığı azaldır, qiyməti təbii-iqlim şəraiti və bazar şəraitinə görə dəyişir (Agovino və b., 2019).

- mövsümi balanslaşdırma - müxtəlif fəaliyyətlərin inkişaf etdirilməsi istehsal potensialına uyğun vəsaitlərin axınına kömək edir;

- iqtisadi səmərəliliyin yüksəldilməsi və resursların optimallaşdırılması. Müxtəlif fəaliyyətlərin genişləndirilməsi torpaq, müxtəlif resurslar və işçi qüvvəsinin daha səmərəli istifadəsinə, eləcə də müxtəlif istehsal prosesləri arasında sinerjiyə səbəb olur;

- əlavə dəyərin yaradılması. İstehsal zəncirinə emal sənayesi ilə əlaqəli fəaliyyətlərin daxil edilməsi xammalın satışı ilə müqayisədə əlavə mənfəət əldə etməyə imkan verir (Sadıqov, 2025);

- artan rəqabət. Şaxələndirmə xarici təsirlərə daha davamlıdır və bazar dəyişikliklərinə daha tez uyğunlaşmağa imkan verir;

- gəlirlilik. Şaxələndirilmiş sahələrin gəlirliliyi bir məhsulda ümumi gəlirdən daha yüksək ola bilər;

- xərclərin azaldılması. Şaxələndirmə ilə bağlı sinerji prosesi istehsal xərclərinin azalmasına səbəb olur;

- investisiyaların gəlirliliyi. İstehsalın şaxələndirilməsinə yönəldilən investisiyalar özünü ödəmə müddəti baxımından əsaslandırılır.

Aqrar istehsalın şaxələndirilməsinin iqtisadi əsaslandırma metodlarına daxildir:

- bazar təhlili – alternativ istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsi baxımından bazar potensialının, tələbatın və rəqabət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi;

- texniki-iqtisadi əsaslandırma - xərclərin təhlili, gəlirin proqnozlaşdırılması, investisiyaların özünü ödəmə müddətlərinin müəyyən edilməsi;

- müqayisəli təhlil – istehsalın şaxələndirilməsinin maliyyə və iqtisadi göstəricilərinin yüksək ixtisaslaşmış istehsal göstəriciləri ilə müqayisə edilməsi;

- həssaslığın təhlili - xarici mühit amillərindəki dəyişikliklərin maliyyə nəticələrinə təsirinin qiymətləndirilməsi.

Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatında istehsalın şaxələndirilməsinin qiymətləndirilməsi mürəkkəb proses olsa da əsaslandırma baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Nəticələr və müzakirə. Aqrar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi istehsal prosesi iştirakçıları üçün bərabər imkanlar əsasında iqtisadi fəaliyyətin genişləndirilməsi, əhalinin rifahının yaxşılaşdırılması məqsədi ilə kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafına töhfəsi kimi özünü göstərir. İstehsalın şaxələndirilmiş şəkildə inkişafı əsasən maddi, maliyyə və informasiya resurslarına, eləcə də innovativ texnologiyalara bərabər çıxış imkanlarının yaradılması yolu ilə alternativ sahələrin inkişafının təşviq edilməsinə və sahibkarlıq təşəbbüslərinin dəstəkləməsinə əsaslanır. Bu çərçivədə aqrar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin əsas məqsədləri sırasında istehsal potensialından səmərəli istifadə etməklə kənd təsərrüfatı subyektlərinin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasını xüsusi qeyd etmək olar (Əlibəyov, 2014). İstehsalın şaxələndirilməsi uzunmüddətli perspektivdə davamlı iqtisadi artımı və sosial inkişafı təmin edə bilən iqtisadi sistemin ən perspektivli, innovativ elementlərinin, o cümlədən intellektual resurslara və yüksək texnologiyalara əsaslanan istehsal münasibətlərinin inkişafını təmin edir.

Şaxələndirmədə resurslardan səmərəli istifadə mühüm yer tutur. Torpaq, əmək və maddi-texniki resursların alternativ və tamamlayıcı istehsal sahələri arasında bölüşdürülməsi onların məhsuldarlığının yüksəldilməsinə imkan yaradır. Emal fəaliyyətlərinin və aqrar xidmət sahələrinin inkişafı təsərrüfat daxilində istehsal dövriyyəsinə genişləndirir, əlavə dəyərin formalaşmasını sürətləndirir və istehsal xərclərinin nisbətən azalmasına səbəb olur (Водяников, 2018). Aqrar istehsalın şaxələndirilməsi, həmçinin kənd yerlərində məşğulluğun artırılması və əmək resurslarından daha səmərəli istifadənin təmin olunması baxımından əhəmiyyətlidir. Müxtəlif istehsal sahələrinin yaradılması mövsümi işsizliyin səviyyəsini azaldır, daimi məşğulluq imkanlarını genişləndirir və kənd əhalisinin gəlir mənbələrinin çoxşaxəli olmasına şərait yaradır (Ahiyev və Soltanlı, 2017). Bu isə öz növbəsində kənddən şəhərə miqrasiyanın qarşısının alınmasına və regionların balanslı inkişafına müsbət təsir göstərir.

Bazar münasibətləri şəraitində aqrar istehsalın şaxələndirilməsi rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsinə xidmət edir. Müxtəlif məhsul və məhsul çeşidlərinin istehsalı daxili bazarın tələbatının daha dolğun ödənilməsinə, ixrac potensialının genişlənməsinə və aqrar sektorun ümumi iqtisadiyyatda payının artmasına imkan verir. Eyni zamanda, emal və əlavə dəyər yaradan sahələrin inkişafı kənd təsərrüfatı məhsullarının dəyər zəncirinin uzadılmasına və gəlirliliyin yüksəlməsinə səbəb olur (Ataşov, 2017). Nəticə etibarilə, aqrar istehsalın şaxələndirilməsi iqtisadi səmərəliliyin artırılması, risklərin azaldılması, resurslardan optimal istifadə və sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması baxımından obyektiv zərurət kimi çıxış edir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən məqsədyönlü dövlət siyasəti və təsərrüfat səviyyəsində qəbul olunan rəşional qərarlar aqrar sektorun uzunmüddətli dayanıqlı inkişafı üçün möhkəm iqtisadi baza formalaşdırır.

Aqrar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi üzrə müasir trendlər yeni texnologiyaya keçid və innovativ texnologiyaların transformasiyaları ilə əlaqələndirilir. Bu proses kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyəti, qabaqcıl bitkiçilik və heyvandarlıq texnologiyaları və s. ilə bilavasitə əlaqəlidir. Təcrübə göstərir ki, şaxələndirilmiş istehsalla məşğul olan subyektlər baş verən dəyişikliklərə çevik uyğunlaşa bilər. Şaxələndirmə və inkişaf arasındakı əlaqə gəlirin səviyyəsinə müsbət təsiriarakterizə olunur. Məlumdur ki, yüksək gəlirli layihələr aqrar iqtisadiyyatın innovativ layihələrə daxil olmaq imkanını formalaşdırır. Nəticədə daha çox şaxələndirmə daha yüksək gözlənilən gəlirlilik səviyyəsini şərtləndirir. İstehsalın şaxələndirilməsi iqtisadi subyektlərin fəaliyyətinə mənfi təsirlərin azaldılmasında və ya məhdudlaşdırılmasında bilavasitə iştirak edir. Qeyd edilənlərlə yanaşı istehsalın şaxələndirilməsi istehsal imkanlarının mövcudluğunu əks etdirməsi və imkanların bir-birini tamamlaması ilə də özünü göstərir. Beləliklə, iqtisadi baxımdan şaxələndirmə bir neçə və ya bir çox əlaqəli istehsal sahələrinin eyni vaxtda inkişafı, məhsul və xidmətlərin çeşidinin genişləndirilməsi prosesi kimi qiymətləndirilir. İstehsalın şaxələndirilməsi özünü müxtəlif iqtisadi göstəricilərdə biruzə verir. Bu baxımdan ümumi məhsulun strukturunda baş verən dəyişikliklər şaxələndirmə prosesi ilə də sıx bağlıdır. Son illər aqrar sahədə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun strukturuna nəzər saldıqda məlum olur ki, bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə heyvandarlıq məhsulları daha çox xüsusi çəkiyə malik olmuşdur. Belə ki, 2020-2024-cü illərdə ümumi məhsulun tərkibində heyvandarlıq məhsullarının payı müvafiq olaraq 52,2%, 50,8%, 51,4% və 52,6% təşkil etmişdir. Göründüyü kimi, şaxələndirmə daha çox heyvandarlıq məhsulları istiqamətlidir və son 3 ildə bu sahənin xüsusi çəkisi dinamik olaraq artmışdır.

Heyvandarlıq məhsullarının strukturunda mal-qara və quşçuluq məhsulları üstünlük təşkil edir (45%-dən yuxarı). Ümumi məhsulda bitkiçilik məhsullarının payı 2020-ci ildə 47,8%, 2021-ci ildə 49,2%, 2022-ci ildə 50,4%, 2023-cü ildə 48,6%, 2024-cü ildə 47,4% səviyyəsində olmuşdur. Bitkiçilik məhsullarının strukturunda tərəvəzin xüsusi çəkisi 14,7-15,8% aralığında olmaqla daha yüksək səviyyədədir (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun strukturu, yekuna görə faizlə (Водяников, 2018)

Məhsul növləri	2020	2021	2022	2023	2024
Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
bitkiçilik məhsulları	47,8	49,2	50,4	48,6	47,4
o cümlədən:					
dənli və dənli paxlalar	11,0	12,0	12,7	9,7	9,4
texniki bitkilər	2,7	2,4	2,8	2,4	2,5
kartof	6,2	6,0	6,1	6,0	4,6
tərəvəz	15,8	15,4	14,7	16,1	15,7
bostan bitkiləri	1,1	1,2	1,1	1,2	1,4
meyvə və giləmeyvələr	8,3	9,5	10,4	10,4	11,2
üzüm	1,4	1,5	1,4	1,5	1,4
sair bitkiçilik məhsulları	1,3	1,2	1,2	1,3	1,2
heyvandarlıq məhsulları	52,2	50,8	49,6	51,4	52,6
o cümlədən:					
mal-qara və quşçuluq	32,1	30,8	30,1	31,6	33,1
süd	15,3	15,2	14,9	15,0	15,0
yumurta	3,4	3,4	3,3	3,5	3,2
yun	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
sair heyvandarlıq məhsulları	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1

Araşdırmalar göstərir ki, bazar tələbi və qiymətlərin səviyyəsi şaxələndirməyə təsir göstərən əsas amillər sırasındadır. Bu baxımdan qeyd edilən məhsulların satış qiymətinin dinamikası göstərir ki, ümumi məhsulun strukturunda daha çox xüsusi çəkiyə malik olan tərəvəz məhsulunun qiyməti digər məhsul növləri ilə müqayisədə daha kəskin artmışdır – 2020-ci illə müqayisədə 2024-cü ildə 2,5 dəfə. Yun və yumurtanın qiymətində azalmanın baş verməsini ümumi məhsulda bu məhsulların payının azalmasına təsir edən əsas amillərdən biri kimi qeyd etmək olar (cədvəl 2).

**Cədvəl 2. Kənd təsərrüfatı məhsullarının bir sentnerinin satış qiyməti, manatla
(Водяников, 2018)**

Göstəricilərin adı	2020	2021	2022	2023	2024	2020-ci illə müqayisədə 2024-cü ildə, %-lə
Dənli bitkilər	34,16	38,48	47,05	39,73	36,01	105,4
Kartof	31,47	30,93	75,03	74,44	60,25	191,4
Tərəvəz (açıq torpaqda)	19,15	27,92	41,00	47,20	48,90	2,5 dəfə
Bostan məhsulları	16,65	22,12	25,51	31,87	22,17	133,1
Meyvə və giləmeyvə	101,49	48,94	82,50	124,77	132,08	130,1
Üzüm	45,97	61,60	65,41	69,76	79,05	171,9
iribuynuzlu mal-qara	499,37	475,86	544,99	509,02	632,33	126,6
qoyun və keçi	572,86	470,73	551,96	653,12	656,95	114,6
quş	263,70	328,29	416,12	434,51	449,09	170,3
Süd	56,05	58,72	61,55	76,06	78,11	139,3
Yun	146,03	133,49	126,06	134,72	115,03	78,7
Yumurta, min ədəd	153,29	177,72	150,23	154,01	136,84	89,2

Aparılan təhlillər göstərir ki, aqrar istehsalın şaxələndirilməsi kənd təsərrüfatının iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayır və bu sahənin dayanıqlı inkişafının təmin olunması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. İstehsal strukturunun müxtəlifləşdirilməsi aqrar təsərrüfatların təbii-iqlim risklərinə, bazar qiymətlərindəki dalğalanmalara və mövsümi dəyişkənliyə qarşı davamlılığını artırır, gəlirlərin daha sabit formalaşmasına şərait yaradır.

Tədqiqat nəticəsində müəyyən olur ki, şaxələndirilmiş aqrar istehsal modeli torpaq, əmək və maddi-texniki resurslardan daha səmərəli istifadəyə imkan verir. Müxtəlif istehsal sahələrinin paralel inkişafı resursların optimal bölgüsünü təmin etməklə yanaşı, istehsal xərclərinin azalmasına və məhsuldarlığın artmasına müsbət təsir göstərir. Bu isə təsərrüfat subyektlərinin ümumi rentabellik səviyyəsinin yüksəlməsinə səbəb olur.

Eyni zamanda, şaxələndirmə daxili bazarın aqrar məhsullara olan tələbatının daha dolğun ödənilməsinə və ixrac potensialının genişlənməsinə şərait yaradır. Emal və əlavə dəyər yaradan sahələrin inkişafı kənd təsərrüfatı məhsullarının rəqabətqabiliyyətliliyini artırır, aqrar sektorun milli iqtisadiyyatda rolunu gücləndirir.

Ümumilikdə, əldə olunan nəticələr göstərir ki, aqrar istehsalın şaxələndirilməsi iqtisadi səmərəliliyin artırılması, risklərin minimallaşdırılması və kənd ərazilərinin sosial-iqtisadi inkişafının təmin olunması baxımından zəruri və məqsədəuyğun istiqamət hesab olunmalıdır. Bu yanaşmanın ardıcıl tətbiqi aqrar sektorun uzunmüddətli dayanıqlı inkişafı üçün möhkəm iqtisadi əsaslar formalaşdırır.

Beləliklə, şaxələndirmənin birbaşa istehsalla əlaqəsi geniş mənada, iqtisadi fəaliyyətin yeni sahələrinə keçidə təsir edir. İstehsalın şaxələndirilməsi resursların təkrar istehsalında və yenidən bölüşdürülməsindəki disbalansı aradan qaldırmaq üçün mühüm vasitə olmaqla,

müxtəlif məqsədlər daşıyır. Bu proses, hər şeydən əvvəl, yeni texnologiyalara, bazarlara və istehsal sahələrinə təsirlə bağlıdır. Bundan əlavə, alternativ sahələrin formalaşdırılması əlavə investisiyalar tələb edir. Qeyd edilənlər, təbii olaraq istehsalın səmərəliliyində özünü göstərir. Kənd təsərrüfatı istehsalının şaxələndirilməsinin səmərəliliyinin əsas meyarlarına daxildir: istehsalın həcmnin artması; kənd əhalisinin məşğulluğunun təmin edilməsi; istehsal resurslarından səmərəli istifadə; kənd əhalisinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması və gəlirlərin artırılması; demoqrafik vəziyyətin yaxşılaşdırılması; rəqabətli bazarların formalaşdırılması; investisiya axınının təşviqi və stimullaşdırılması və s.

Nəticə. Müasir transformasiyalar şəraitində innovasiyaya əsaslanan aqrar iqtisadiyyatda şaxələndirmənin əsasını demək olar ki, iqtisadi integrasiyadan irəli gələn proseslər təşkil edir. Qloballaşma, elmi və texnoloji tərəqqinin sürətləndirilməsi, sosial və iqtisadi fəaliyyətin informasilaşdırılması və iqtisadi inkişaf məqsədlərinin reallaşdırılması transformasiyaların müəyyənədiçisi amilləri kimi çıxış edir. Bu baxımdan hazırda inklüziv artım prinsiplərinə əsaslanan yeni aqrar inkişaf modeli, kənd təsərrüfatı istehsalının şaxələndirilməsi istiqamətlərini müəyyən edir. Məlumdur ki, kənd təsərrüfatı istehsalı texnoloji inkişaf səviyyəsi, infrastruktur obyektlərinin və xidmətlərinin inkişafı və təminatı kimi bir sıra göstəricilərə görə fərqlənir. Ona görə kənd təsərrüfatının şaxələndirilməsi strategiyaları yerli şərait və istehsal xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, mövcud potensialdan tam və effektiv şəkildə istifadə edilməni tələb edir. Aqrar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi kənd əhalisi üçün geniş məşğulluq imkanlarının geniş şəkildə təşviq edilməsinə və işçi qüvvəsinin daha çox gəlir gətirən fəaliyyətlərdə iştirakının artırılmasına yönəlir. Beləliklə, kənd təsərrüfatında transformasiya proseslərinin idarə olunması kənd təsərrüfatı istehsalının əsas sahələrinin elmi əsaslandırılmasına söykənir.

Kənd inkişafında şaxələndirilmiş iqtisadi inkişafa keçid resursların qorunması və artırılması yolu ilə onları istehsalata daha səmərəli şəkildə cəlb etmək baxımından nəzərdən keçirilir. Transformasiya prosesləri, aqrar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə əsaslanan məhsuldar qüvvələrin sosial-iqtisadi inkişafda rolu ilə özünü göstərir və onları iqtisadi artım üçün ümumi məqsədə çevirir. Aqrar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsindəki yeni tendensiyalara əsasən onu, alternativ kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafının iqtisadi əsası kimi müəyyən etmək olar. Bununla bağlı iqtisadi inkişaf prioritetləri innovativ texnoloji transformasiyalarla əlaqələndirilir və yeni keyfiyyətli kənd təsərrüfatı məhsullarını, xüsusilə müəyyən funksional xüsusiyyətlərə malik məhsulların istehsalını şərtləndirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Alıyev İ.H, Soltanlı İ.Q. Aqrar sahənin modernləşməsi və rəqabətqabiliyyətliliyin təmin olunması. Bakı: Avropa – 2017. 428 s.
2. Ataşov B.X. Aqrar sahədə struktur və səmərəlilik problemləri (nəzəriyyə və praktika). Monoqrafiya. Bakı-2017. 536 s.
3. Əlibəyov, N.V. Təsərrüfat subyektlərinin səmərəli fəaliyyətinin iqtisadi mexanizmi (monoqrafiya). Bakı 2014 s. 165-168.
4. Sadıqov, Y.M. Aqrar emal sənayesinin iqtisadiyyatı. Bakı 2025. 340 s.
5. Балабан В.А., Лапшина К.С. Штрихи к «портрету» диверсификации // Веста. Дальневосточ. гос. акад. экономики и упр. (Владивосток). 2000. №1. С. 79-88.

6. Водяников В.Т. Научно–технический процесс и эффективность сельскохозяйственного производства / В.Т. Водяников // Техника и оборудование для села. – 2018. – № 5. – С. 44–48.

7. Киселев, С.В. Теоретические и практические вопросы диверсификации сельской экономики как фактора устойчивого развития / С.В. Киселев // Сельские территории в пространственном развитии страны: потенциал, проблемы, перспективы (Никоновские чтения). – 2019. – С. 13–15.

8. Закшевский, В.Г. Методический инструментарий диагностики диверсификации сельской экономики / В.Г. Закшевский, И.Н. Меренкова, И.И. Новикова, Е.С. Кусмагамбетова // Экономика региона. – 2019. – Т.15 – Вып. 2. – С. 520–533.

9. Agovino, M. Casaccia, M. Ciommi, M. Ferrara, K. Marchesano (2019). Agriculture, climate change and sustainability: the case of eu-28 Ecol. Indicat., 105 (2019), pp. 525-543.

10. <https://www.stat.gov.az/source/agriculture/>

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ДИВЕРСИФИКАЦИИ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА ОБОСНОВАНИЕ

РЕЗЮМЕ

Цель исследования. Цель исследования состоит в выявлении путей диверсификации производственных площадей в сельском хозяйстве, обеспечения экономической эффективности диверсификации и обосновании факторов, влияющих на этот процесс.

Методика исследования. В ходе исследования использовались методы сравнительного анализа, систематизации и группировки.

Прикладное значение исследования. Исследование имеет практическое значение с точки зрения выявления альтернативных производственных площадей с диверсификацией аграрного производства и определения приоритетов их развития. Полученные результаты по экономическому обоснованию диверсификации аграрного производства также имеют практическое значение в деятельности субъектов агробизнеса. Сформулированные в рамках исследования подходы позволяют оптимизировать структуру аграрного производства с учетом ресурсного потенциала хозяйства, уровня специализации и требований рынка.

Результаты исследования. Результаты исследования могут быть использованы при выявлении более эффективных производственных площадей, обосновании эффективности мероприятий по диверсификации с учетом влияния различных факторов.

Научная новизна исследования. Полученные результаты в направлении выявления более эффективных альтернативных направлений в сельском хозяйстве, регулирования взаимосвязи рисков и процесса диверсификации производства и экономического обоснования процесса диверсификации производства с учетом требований рынка можно расценивать как научные инновации. Научные инновации выражаются также в системной разработке экономического подхода к диверсификации аграрного производства и комплексной оценке эффективности этого процесса.

Ключевые слова: диверсификация, эффективность, конкурентоспособность, экономическое обоснование, производительные силы.

ECONOMIC DIVERSIFICATION OF AGRARIAN PRODUCTION REASONED

SUMMARY

The purpose of the study. The aim of the study is to diversify production areas in agriculture, from the identification of ways to ensure economic efficiency in diversification and this it consists in substantiating the factors affecting the process.

Methodology of the study. From comparative analysis, systematization and grouping methods in the course of research used.

The applied significance of the study. Research of alternative production areas with diversification of agrarian production it is of practical importance in terms of determining and determining the priorities of their development. Agri the results obtained on the economic justification of the diversification of production, as well as the results of agribusiness subjects it is of practical importance in its activities. The approaches formulated within the framework of the study of the structure of agrarian production it is possible to optimize the economy taking into account its resource potential, level of specialization and market requirements gives.

Results of the study. The results of the study in revealing more efficient production areas, it can be used in substantiating the effectiveness of diversification measures, taking into account the influence of various factors can.

Scientific novelty of the study. Identifying more efficient alternative areas in agriculture, with risks regulation of the relationship between the process of diversification of isthsal and production taking into account the requirements of the market the results obtained in the direction of economic substantiation of the diversification process as scientific innovations it can be valued. Scientific innovations, as well as systematic implementation of the economic approach to the diversification of agrarian production it is expressed in its development and complex assessment of the effectiveness of this process.

Keywords: diversification, efficiency, competitiveness, economic justification, productive forces.

Məqalə daxil olmuşdur: 05.12.2025

Təkrar işləməyə göndərilmişdir:

12.12.2025

Çapa qəbul edilmişdir: 25.12.2025

Дата поступления статьи в

редакцию: 05.12.2025

Отправлено на повторную

обработку: 12.12.2025

Принято к печати: 25.12.2025

The date of the admission of the

article to the editorial office:

05.12.2025

Send for reprocessing: 12.12.2025

Accepted for publication: 25.12.2025